

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА КАРТА НА БАЛКАНОТ
CONCEPTUALIZATION OF THE BALKAN POLITICAL MAP

Тони Милески, Институт за безбедност, одбрана и мир

toni@zsf.ukim.edu.mk

Марио Шаревски, МА по геополитика (при Карловиот универзитет во Прага)

mario.sarevski@gmail.com

АПСТРАКТ: Политичката мапа на светот е во постојана динамика која се одвива на непроменливиот физички географски простор поради што анализите за распореденоста на државите и потенцијалите за нивната моќ кои произлегуваат оттаму се неизбежниот темел на геополитичките концептуализации на светот и одделни негови региони. Балканот како место со извонредно голема динамичност и променливост на политичката карта е неизбежен предмет на геополитичките анализи и концептуализации во локална и глобална смисла. Преку разгледување на актуелната политичка мапа на Балканот со краток осврт на сите нејзини одлики и историски процеси кои ѝ претходат, овој труд се осврнува на нејзино концептуализирање преку примена на основните геополитички концепти на Хартленд и Римленд со нивните својства и одлики во контекст на просторот на Балканот. Претставувајќи ги основните премиси, значења и замисли на концепот на Хартленд на Макиндер, Македонија и Србија се препознати како своевиден балкански Хартленд со големо поклопување во однос на одликите и својствата на географската местоположба и воено-безбедносните, сообраќајно-инфраструктурните, политичките и историските фактори. На истиот начин, во рамките на овој труд се определува и балканскиот Римленд составен од Бугарија, Грција, Албанија, Црна Гора и Хрватска, кои го опкружуваат балканскиот Хартленд. Понатамошната анализа, преку актуелните случувања и процеси на Балканот во контекст на ваквата концептуализација на балкански Хартленд и Римленд, укажуваат на големото значење на балканскиот Римленд врз основа на одвивањето на самите процеси по неговите линии и замисли. Конечно, анализата на актуелната политичка мапа и случувања на Балканот врз основа на концептуализацијата од основните геополитички концепти дава заклучок за геополитичката важност на Балканот и перспективите за развојот на тековните геополитички процеси и активности.

Клучни зборови: Балкан, политичка мапа, геополитичка концепти, Хартленд, Римленд

ABSTRACT:

The political map of the world is in constant dynamic that takes place on invariant physical geographical space for which the analyses of the distribution of states and their power potential that are evolving from them are the inevitable foundation of the geopolitical conceptualizations of the world and its particular regions. The Balkans as a place with extremely high dynamism and volatility of the political map is inevitable subject of geopolitical analysis and conceptualization in local and global terms. By examining the current political map of the Balkans with a brief overview of all its features and historical processes that preceded, this paper addresses its conceptualization through application of the basic geopolitical concepts of Heartland and Rimland and their characteristics and features in the context of the space of the Balkans. Presenting the basic premises and meanings of the Mackinder's concept of Heartland, Macedonia and Serbia are recognized as a Balkanic Heartland with much overlap in terms of features and characteristics of geographic location and military security, traffic-infrastructure, political and historical factors. In the same way this paper determines the Balkanic Rimland comprised of Bulgaria, Greece, Albania, Montenegro and Croatia, surrounding the Heartland of the Balkans. Further analysis of the current events and processes in the Balkans in the context of this conceptualization of Balkanic Heartland and Rimland indicates the importance of the Balkanic Rimland due to the integration and political process conducted by its lines and ideas. Finally, the analysis of the actual political map of the Balkans and current developments based and reviewed through the prism of the conceptualisation by the basic geopolitical concepts concludes with an opinion about the geopolitical importance of the Balkans and the prospects for the development of the current geopolitical processes and activities.

Key words: Balkans, political map, geopolitical concepts, Heartland, Rimland.

АКТУЕЛНАТА ГЕОПОЛИТИЧКА КАРТА НА БАЛКАНОТ

Разгледувањето на Балканот како засебен и специфичен геополитички регион во светот, од гледна точка на геополитичкото и геостратегиското значење неминовно се заснова на две стојалишта: а) физичко-географските граници и структура на просторот – кои се постојан и поретко променлив чинител; и б) политичко-географските граници и структура во однос на бројот на држави кои опстојуваат и суштествуваат – што пак е непостојан, нестабилен и често променлив фактор. Додека физичко-географските граници и територијалниот опфат на Балканот е општоприфатен како најисточен од

трите јужни полуострови на европскиот континент, помеѓу Јадранското и Јонското Море на запад, Егејското и Средоземното Море на југ, Црното и Мраморното Море на исток и на север ограничен од теченијата на реките Дунав и Сава (Тодорова, 2009: 30), политичко-географскиот состав и разместеност се предмет на чести и постојани промени, спорови и спротивставености. Честата промена на границите и бројот на држави на Балканот како и расцепувањето на поголемите државни едници на помали најчесто спротивставени и во завојувани непријателски односи довел до настанувањето на геополитичкиот термин „балканизација“ кој е прилично раширен во политичката, научната но и секојдневната култура на живеење. По периодот на релативно извесна и долготрајна стабилност во однос на територијалната распределеност на државите и нивните граници на Балканот, кој настапи по Втората светска војна со завршетокот на Студената војна, настапи нова фаза на територијални промени кои уследија пред сè од распаѓот на Југославија, а резултираа со појава на повеќе независни држави како и внатрешни територијални раслојувања и организации врз основа на етничките, верските и јазичните одлики на населението. Крајот на Студената војна и сите последователни промени во поглед на политичката, економската и општествената поставеност кои настапија на Балканот по 1991 година, трајно го нарушија геополитичкиот баланс на силите воспоставени и одржувани врз основа на формулата 2+2+2 во смисла на 2 држави членки на НАТО (западни сојузници), 2 држави членки на Варшавскиот пакт (сојузници на источниот блок) и 2 неутрални држави (Милески, 2005: 49) со што се отвори можност за промена и на геополитичката карта на Балканот. Дотогашната примарно идеолошка заснованост на геополитичкото дејствување на Балканот е трајно заменета со етно-националната и верско-религиозната мотивираност која заедно со оживувањето и повторното актуелизирање на големонационалните територијални и иредентистички концепти повторно го врати на прво место значењето на територијата (посед, проширување) и со самото тоа телурократското геополитичко мислење кај балканските држави. Територијалните промени кои ја усложнија и надополнија дотогашната и воедно ја обликуваа актуелната геополитичка карта во најголема мера настанаа врз основа на линиите и границите на поранешните југословенски републики, како резултат на одлуката на главните светски геополитички актери САД и СССР како предводници на меѓународната заедница, дека нема да признаат промени на границите преку употреба на сила, со што меѓународно признатите држави кои настанаа како последица од распаѓот на Југославија мораа да бидат засновани на нејзините федерални едници. Ваквите територијални промени резултираа со појава на повеќе држави во

средишниот и северозападниот дел на Балканскиот Полуостров.

По пат на демократско гласање на референдуми за независност, на крвави граѓански војни и помали воени судири, но и на интервенции на меѓународната заедница и безбедносни (воени) сојузи на геополитичката карта на Балканот во актуелниот период од 1991 година сè до денес се надополни со следните држави: Македонија, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска, Словенија, како и квази-државните единки со де-факто независен или полунезависен федерален статус како Косово, Република Српска и Федерацијата Босна и Херцеговина кои не се членки на ОН. Во рамки на геополитичката карта на Балканот во целост влегуваат и териториите на претходно постоечките независни држави Бугарија, Грција, Албанија. Различните дефиниции во зависност од појдовното стојалиште, односно од историски, политички, културолошки аспект, како дел од Балканот вклучуваат и држави чии помали делови од територијата спаѓаат во физичко-географските граници на Балканскиот Полуостров како што се: Турција, Романија, а некои автори ја сметаат како балканска држава дури и Молдавија (Данфорд, Британика: 2014) која во минатото била дел од Отоманската Империја. Сепак, за потребите на ова кратко истражување во однос на примената на геополитичките концепти на Хартленд и Римленд, предвид ќе се земат само природните физичко-географски граници и државите кои целосно влегуваат во нивниот состав. Постојната геополитичка карта на Балканот се одликува со висок степен на фрагментираност и расцепканост, доколку се земат предвид сите меѓународно признаени и непризнаени политички територијални единки кои се 13 на број со просечна големина од 40.000 км² (Илиќ, 1995). Покрај ваквите одлики кои во најголема мера може да се земат како причини за високиот конфликтен потенцијал на Балканот, ваквата политичко-географска карта овозможува примена на геополитичките концепти на Хартленд и Римленд и препознавање на простор кој соодветствува целосно или делумно на нивните значења, дефиниции и сфаќања. Имајќи предвид дека првично и оригинално овие концепти се замислени и применети на глобално-светско ниво, во овој труд тие се применети и споредени со географските и актуелните услови замислувајќи го Балканот како своевиден микрокосмос.

ХАРТЛЕНД (HEARTLAND) НА БАЛКАНОТ

Несомнено, најзначајниот геополитички концепт кој всушност самиот по себе претставува и основа на геополитиката, со што воедно се одржува со својата релевантност, сè до денешни дни е концептот на Хартленд (или срцевината на светот).

Концептот и поимот, како што е добро познато е создаден од британскиот научник и политичар сер Џон Халфорд Макиндер. Во неговиот концепт поттикнат од британските империјалистички интереси, Хартленд првично претставен како стожерна област (Pivot Area), е географски сместен во длабоката внатрешност на Евроазија (Коен, 2003: 13), во непристапните копнени предели од каде што е лесно достапно за напад секое место на „Светскиот Остров“ така што со можноста за лесно одбивање на поморските сили како неминовна последица од поседот на оваа област произлегува светска доминација. Од гледна точка на Макиндер, Хартленд именуван и како „светска тврдина“ е првично подрачје на подвижност (мобилност) на копнените сили, непристапно за поморските сили (Џонс, 1955: 498). Во тоа време како главна поморска сила во светот доминирала Велика Британија, па оттаму геополитичката замисла за Хартленд на Макиндер била во контекст на јакнењето на начините за копнена подвижност кои сè повеќе влијаеле за зголемување на моќта на британските соперници – копнено заснованите империи и големи сили како Русија и Германија. Земајќи ги предвид актуелните збиднувања и настани во своето време, Макиндер ќе го надополни, преосмисли и ревидира својот концепт за Хартленд на двапати. Еднаш во 1919 година, проширувајќи ги границите на областа сметана за Хартленд вклучувајќи ги областите на Источна Европа од литоралот на Балтичкото до Црното Море како најважен дел во неговата значајна изрека за контролата на светскиот остров и доминација со светот. Следната измена на концептот била направена во 1943 година, кога покрај повторна промена на границите (исфрлување на средишните и источните делови на Сибир – т.н. Леналенд) била главно насочена кон промена на теоретското значење на самиот концепт. Имено, во оваа ревизија Макиндер го променил суштинското значење на концепцијата на Хартленд од арена на подвижност (област на мобилност на копнените сили) во средиште („тврдина“) на моќ заснована на луѓе, ресурси, суровини, внатрешни сообраќајни-комуникациски линии и јадро на индустриската инфраструктура (Коен, 2003: 16). Поради ваквата промена на значењето на концептот настанало распространување на употребата на поимот Хартленд за повеќе различни делови во светот, што придонело до тоа терминот да се дефинира повеќе од аспект на тоа што е отколку каде се наоѓа (Џонс, 1955: 494-499). Ова всушност значи дека употребата на концептот Хартленд во двете значења, како јадро на копнените сили во смисла на област каде што подвижноста е олеснета и место од каде што може лесно и едноставно да бидат нападнати сите останати поврзани места или како јадро на моќта засновано на човечките, природните и индустриските ресурси во комбинација со поволната географска положба и услови, каде

што и во двата случаи контролата на овие подрачја овозможува изгледи за доминација – може да биде применета насекаде во светот, како на глобално така и на регионално ниво. Во таа смисла, коцнепот на Хартленд може да биде применет и разгледан и во однос на Балканот, како што ќе биде прикажано подолу во текстот.

Во однос на географските одлики на Балканот во контекст на Хартленд како средишна област од каде што лесно може да се нападнат и доминираат сите останати места, земајќи ги предвид актуелната геополитичка карта и границите воспоставени по 1991 година, Македонија и Србија несомнено сочинуваат и претставуваат Хартленд (на Балканот). Македонија и Србија се сместени во централниот дел на Балканскиот Полуостров, двете без излез на море и со самото тоа непристапни за поморски сили, но со извонредно поволен релјеф кој овозможува лесен пристап до секој предел на Балканот, а воедно ги поседуваат и главните сообраќани и комуникациски оски и артерии. Положбата на Македонија и Србија како Хартленд на Балканот е непосредно и посредно искажана и потврдена во повеќе трудови, анализи, книги и размисли на домашни и странски-светски автори, стратегии и политичари, како и од практичните случаи од историјата и тековните збиднувања во регионот. Македонија како средишна држава на Балканот несомнено претставува Хартленд на Балканот (Милески, 2005: 79). Во тој контекст е и постојаната и непроменлива централна положба на Србија околу „природните траектории“ на Балканскиот Полуостров (Илиќ, 1995). Македонија ја поседува стратешки извонредно значајната Вардарска Долина која со својот композитен релјефен состав на клисури кои наизменично се надополнуваат со котлини и поврзаноста со долините и сливовите на своите притоки кон исток и запад претставува првостепена природна оска на комуникација од север кон југ до Егејското Море и второстепено претставува место каде што се вкрстуваат сообраќајните врски од исток кон запад. Извонредно големото значење на Вардарската Долина и Македонија воопшто, се истакнати повеќепати низ историјата, особено за време на Балканските војни и Првата светска војна, кога е преземено геополитичкото решение за поделбата на Македонија како последен остаток од Отоманската Империја. Големото геополитичко и геостратешко значење на Македонија може исто така да се заклучи и од мислата на поранешниот српски премиер Никола Пашиќ во стилот на Макиндеровите изјави: Историјата покажува дека оној кој ја поседува Македонија бил секогаш прв на Балканот (Јамбаев, 2003. Шатилова, 1992: 189. Никовски, 2013: 238-239). Дополнително, Македонија се наоѓа во центарот на балканскиот геополитички крст (Котовчевски, 2011: 227) што дефинитивно ја потврдува положбата на

Македонија како дел од своевидниот балкански Хартленд. Исто така, Србија ја поседува долината на Морава којашто, исто така е оска каде што се вкрстуваат сообраќајните рути од исток кон запад. Но, сепак, најзначајно е тоа што долините на Вардар и Морава се меѓусебно географски поврзани во правец север-југ со меѓународниот пан-европски коридор 10 и на тој начин со својата географска положба претставуваат Хартленд на Балканот. Следните геополитички согледувања и опсервации, исто така, ја потврдуваат оваа претпоставка за положбата на Македонија и Србија како балкански Хартленд. Вардарската Долина која завршува со устието во Солунскиот (Термајски) Залив, а е сместена во срцето на Македонија, поврзана со долината на реката Морава сместена во централниот дел на Србија, која, пак, се влева во Дунав, кој продолжува понатаму на север до некогашната чехо-словачка граница, завршувајќи на реката Висла (во Полска) е идентификуван како Централноевропски коридор од страна на познатиот чехословачки политичар Милан Хоџа во неговиот предлог за Дунавска Федерација (Крејчи, 2005: 253). Во предавањето на Хоџа за Чехословачка и Централна Европа, одржано во март 1931 година, овој коридор сместен во срцето на Балканот, заедно со Западноевропскиот коридор се во толку голем степен вклучени и внедрени во геополитиката на европскиот континент, при што тие се гледани како коридори исклучително важни за цивилизацијата и организацијата на Европа (Крејчи, 2005: 252-253). Според светски познатиот и навистина влијателен автор во геополитиката Ив Лакост, еден од најзначајните елементи на Балканот е „стратегиската оска“ Морава-Вардар (Диакону, 2012: 122). Оваа изразита природна оска којашто ги поврзува Дунав и Егејското Море претставува единствен вистински лесен пат кој ги поврзува големите рамнини на средишното и долното течение на Дунав со најзначајниот сегмент на Средоземното Море, поради што почнувајќи од 19-иот век нејзиното поседување беше цел на неколку спротивставени „големи стратегии“ како што се: турската, српската, бугарската, албанската и грчката (Диакону, 2012: 123). Целта за поседување на оваа стратегиска важна оска (особено на Вардарската Долина во случајот на Македонија) во стратегиите на „внатрешните“ балкански играчи, всушност истовремено претставувала дел и од големите стратегии на „надворешните“ играчи - големите сили како Русија (во случајот на Санстефанска Бугарија) и Австро-Унгарија. Со својата положба Македонија, исто така, претставува главен транспортен коридор од Западна и Централна Европа до Егејското Море и Јужна Европа (ЦИА, 2014) и воедно место каде што се вкрстуваат меѓународните пан-европски коридори 8 и 10. Следствено, Србија има слична позиција преку контролата на една од главните копнени рути од Западна Европа кон

Турција и Блискиот Исток (ЦИА, 2014) и истовремено претставувајќи крстосница на меѓународните пан-европски коридори 7 и 10. Со положбата на своите територии и сообраќајната инфраструктура Македонија и Србија преку патна и железничка мрежа ги поврзуваат источниот дел на Балканот (Бугарија и Романија) со западниот (Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска), како и јужниот дел (Грција и европскиот дел на Турција) со внатрешноста на Европа на север, што дефинитивно овозможува големи изгледи за лесна експанзија во воен и економски поглед. Геополитичката и геостратегиската важност на оската Вардар-Морава како стожер и Хартленд на Балканот се потврдува и преку планот за изградба на пловен канал кој ќе ги поврзува овие две долини со што ќе се овозможи пловидбата од Дунав (а оттаму и Рајна, Северното Море и Атлантскиот Океан) до Егејското Море (а оттаму во Средоземното Море преку Суецкиот Канал во Индискиот Океан). Идејата за изградбата на овој пловен канал настанала уште во 19 век (Јовановски, 2011), а во последните години е повторно актуелизирана со предлозите и иницијативите на српската до македонската влада, како и со подготвеноста на кинеската државна градежна компанија која ја истакна профитабилноста од изградбата во 2013 година (Курир, 2013). Од воено-безбедносен аспект, територијата на Македонија има предности во поглед на лесна одбрана благодарение на високиот планински релјеф на границите кои ја заградуваат внатрешноста која пак овозможува лесен пристап, односно претставува средиште за евентуален напад кон сите четири правци. Покрај тоа, близината и многу краткото растојание до Егејското (80 км) и Јадранското Море (100 км) (Милески, 2005: 161) надолнетата на тешкопристапниот планински и ридски релјеф во внатрешноста на грчката и албанската територија ѝ дава висока вредност на македонската територија во однос на лесно одбивање на било каков надоаѓачки напад или амфибиска инвазија на поморско-копнени сили додека истовремено пружа и големи можности за брз и успешен напад и пробив за заземање на контролата на овие крајбрежја. Слично на ова, територијата на Србија со исклучок на покраината Војводина која се наоѓа во Панонската Низина северно од реките Дунав и Сава (што се смета за природна физичка северна граница на Балканскиот Полуостров) е лесно одбранлива благодарение на релјефниот состав со долините на притоците на Морава кон запад, југ и исток, обезбедува можности за напад кон сите четири правци, особено кон внатрешноста на Босна и Херцеговина, Црна Гора и нејзиното крајбрежје на Јадранското Море, како и североисточниот дел на Бугарија каде што е сместен нејзиниот главен град Софија. Врз основа на изнесеното може да се претпостави и до одреден степен да се заклучи дека одлуката за поделбата на Македонија

во 1913 има многу значајно геополитичко значење во спречувањето на формирање на една единствена држава со излез на Егејското Море и контрола над сите точки на пристап како што се речните долини во Егејскиот Слив. Покрај разгледувањата на географските релјефни карактеристики и положбата на областа која е овде сметана за Хартленд на Балканот, неколку позитивни примери од историјата ја потврдуваат претпоставката дека поседувањето и контролата на териториите на Македонија и Србија е од клучно значење за проширување и доминација на целиот Балкан. Имено, македонското кралство на Филип II и Александар III Македонски во антиката, средновековното македонско царство на Самоил, Римската, Византиската и Отоманската Империја кои се појавиле, односно произлегле од овој простор или, пак, по освојувањето на оваа средишна област (Хартленд), набргу потоа се прошириле и се здобиле со контрола на целиот Балкански Полуостров. Земајќи ја предвид констелацијата на политичката моќ на Балканот по 1991, како чинител во севкупната геополитичка анализа на овој географски простор препознаен како Хартленд на Балканот, забележителна е една заедничка и поврзувачка одлика во однос на геополитичката позиција на државите кои го сочинуваат овој средишен стожер на Балканот. Додека сите други делови и држави околу и на границите на оваа средишна област (т.н. Римленд, како што ќе биде објаснето подолу во трудот) се интегрирани и се дел од НАТО, двете држави од кои се состои оваа централна област не се членки на овој воен сојуз, ниту пак има изгледи дека ќе станат во блиска иднина, иако тие официјално се стремат, активно придонесуваат (Македонија) и соработуваат (Србија). Во таа смисла, од самитот на НАТО во Букурешт во 2008 по јавно искажаните грчки намери за вето (Лунгеску, 2008) и усогласениот усвоен став од земјите членки на НАТО, дека Македонија ќе добие покана за членство по решавањето на спорот за името, наспроти пресудата на Меѓународниот суд на правдата од 2011 година, јасниот недостаток на можност за решение поради спротивставените позиции на Македонија од аспект на заштита на правото, слободата и идентитетот и Грција од аспект на геополитички калкулации и придобивки од блокадата, очигледно е дека Македонија нема да стане полноправна членка на подолг рок. Имајќи го предвид фактот дека по спротивставените односи со НАТО поради интервенцијата и бомбардирањето за време на Косовската криза во 1999, Србија во 2007 година официјално објави воена неутралност преку усвојување парламентарна резолуција во декември истата година (Ејдус, 2012: 229), се чини дека двете држави кои го сочинуваат балканскиот Хартленд нема да бидат интегрирани во НАТО алијансата во подолг временски период во иднината. Сепак, членството на сите други соседни држави, блиската соработка

и активната вклученост во евроатлантските интегративни процеси, не оставаат простор за било какви неочекувани геополитички пренасочувања како што се склучување на меѓусебен сојуз наспроти останатите држави или склулување сојуз со надворешни актери – големи сили со што би се довело до единствена и заедничка геополитичка позиција - посед на срцевината на Балканот што, пак, може сериозно да ја наруши стабилноста на регионот. Уште еден интересен факт кој ги поврзува државите кои го сочинуваат балканскиот Хартленд е тоа дека тие споделуваат голем број сличности во поглед на религијата (и покрај долгогодишниот меѓусебен црковен спор), јазиците, политичката и популарната култура, степенот на економски и општествен развој, навиките и верувања. Во прилог на овие поврзувачки показатели за државите од балканскиот Хартленд се и резултатите од неодамнешната анкета на јавното мислење на граѓаните во Македонија кои покажуваат дека по Турција (со 16%) за најпријателска земја се смета Србија со 12,2% (Дневник, 2013). Згора на тоа, во врска со размислувањата кон петте соседни држави со 42,5% од македонските граѓани Србија се смета за најпријателски настроен сосед (Макфакс, 2013).

Што се однесува до второто теоретско сфаќање на концептот на Хартленд како област која е јадро на моќта во однос на човечките, природните и индустриските ресурси, прилично е тешко да се идентификува една единствена срцевина-Хартленд на Балканот. Имено, Балканскиот Полуостров има прилично ниско ниво на економски развој во споредба со Западна, Централна и Северна Европа (Илиќ, 1995), а дополнително во поглед на економската интегрираност и меѓузависност на земјите првенствено во индустриски и ресурсен аспект, целиот регион се одликува со прилично слаба и недоволна развиеност. И покрај фактот што балканските земји имаат до одреден степен умерено развиена интеракција и интеграција во трговски и пазарен аспект, сепак Балканот не претставува единствен економски ентитет кој има свое јадро во поглед на човечките, природните и индустриските ресурси во комбинација со поволната географска положба и услови, како што е тоа случај со Европската унија и одредените јадра како Рур, Сап, Шлезија итн. Во таа смисла секоја балканска држава има свои сопствени области кои не се поклопуваат во целост како јадра на човечките, природните и индустриските ресурси. На пример, јадрото на човечките ресурси и индустриската база на Македонија се наоѓаат во и околу главниот град Скопје во долината на реката Вардар, додека јадрото во однос на рудните богатства е распрснато во североисточниот и западниот дел за металните руди, југозападниот дел за наоѓалиштата за јаглен, а производствената база за производство на храна е, исто

така, распределена во Пелагонија за жито и југоисточниот дел на државата односно Струмичката Котлина и долниот тек на долината на Вардар за производство на зеленчук. Слично е и во однос на Србија, каде што популационата и индустриската база се наоѓа во близината на главниот град на северниот крај на долината на Морава во басенот на Дунав и Сава, додека другите бази на природни ресурси како што се рудните наоѓалишта и производството на храна се распределени во источниот и северниот дел на државата, соодветно. Интересно од геополитички аспект е тоа што најголемите резерви на јаглен и лигнит, односно над 70% од рудните наоѓалишта и 90% од наоѓалиштата на јаглен (Томпсон, 2012: 489) кои се од суштинско значење за енергетската безбедност и стабилност на Србија се наоѓаат на просторот на Косово. Со овој недостаток на ресурси Србија беше дополнително погодена од стратешки аспект. Оваа распрнатост на базите на човечките ресурси и индустријата концентрирани околу главните градови и јадрата на природните ресурси во различни делови на државата е својствена и присутна во сите балкански држави: Бугарија, Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора како резултат на автентичниот историски развој на националните економии и централистичките тенденции спроведувани во периодот на комунизмот. Дури и Грција која не била под комунистичко владеење не отстапува од овој тренд, со јадро во производството на храна и индустријата во северниот дел на државата и концентрација на човечките ресурси околу главниот град. Сепак, врз основа на показателите во однос на богатството со рудни наоѓалишта, човечките ресурси во делот на демографската состојба, како и географската положба во средишниот дел на Балканот, опкружено од три страни со Македонија и Србија, Косово може делумно да се препознае како балкански Хартленд во смисла на ресурсно јадро. Но, иако Косово ги има најбогатите резерви на јаглен (14 милијарди тони лигнит) и метални руди (олово, цинк, осмиум) не само на Балканот туку и во Европа, кои според одредени проценки се доволни за искористување за следните 13 века (Флаундерс, 1998), највисоките стапки на природен прираст и наталитет во однос на човечките ресурси, централната положба во регионот, сепак во целост не може да претставува Хартленд на Балканот. Ова се должи на ниската, односно неразвиена индустриска база, највисоките стапки на невработеност и низок степен на образование, но најповеќе поради тоа што не претставува област која ги привлекува интересите на другите држави, со исклучок на Албанија и Србија, да се судрат и борат за неговото поседување. Накратко, покрај неколкуте помали области кои се јадра во различни региони во рамките на полуостровот, на Балканот не постои една единствена област која е јадро или Хартленд од стратешко

значење во економски и ресурсен аспект за чија контрола се војувало во минатото, како што е тоа случај со областите Сар, Рур, Шлезија или појасот „Сина Банана“ (Blue Banana Belt) во Европа, ниту пак постои таква област која е цел на територијалните претензии од националните стратегии на балканските држави во актуелниот период по 1991 година.

РИМЛЕНД НА БАЛКАНОТ

Пред да се посветиме на анализиата на балканскиот Римленд, неопходно е да ги елаборираме основните претпоставки на таа теорија. Николас Спајкман (1893-1943) претставува директен наследник на доктрината на Махон во геополитички смисол. Тој ја сметал геополитиката како важен инструмент на меѓународната политика, како аналитички модел кој ќе овозможи најдобри и најефективни стратегии. (Желтов, 2012:162). Спајкман е автор на „Американската стратегија во светската политика“ и „Географија на мирот“, публикувани во 1942 и 1944 година. Спајкман промовира две географски величини во светската политика и тоа Стар и Нов Свет. Првиот го сочинуваат Евроазија, Африка, Австралија и помалите острови кои се наоѓаат во близина на споменатите континенти, додека вториот или Новиот Свет го сочинуваат Америка и западната хемисфера. Двата света, според Спајкман се испреплетуваат еден со друг преку Атлантскиот и Тихиот Океан. Основна карактеристика на Новиот Свет е неговата хегемонистичка суштина под влијание на САД, додека Стариот Свет е разделен и во него недостасува доминирањето на една сила. Според анализите на Спајкман најдобра стратегија на САД во поглед на одржување на разединетоста на Стариот Свет е истата да се валоризира преку активна надворешна политика. Таквата определба САД би можела да ја реализира преку воспоставување сојузи со послабите држави во тој регион. Спајкман ја парафразира познатата фраза на Мекиндер на следниот начин:

Кој го контролира Римленд, тој управува со Евроазија;

Кој управува со Евроазија, тој ја определува судбината на светот.

Значењето на приморските или маритимни области произлегува од отворениот пристап до сите трговски патишта. Во рамките на светките маритимни области можеме да ги вклучиме следните геополитички региони: Англо-америка и Карибите, маритимна Европа (еден дел од државите на Балканот) и Магребските држави, Азија, Јужна Америка и Африка јужно од Сахара. Геополитичките подрачја не ги опфаќаат сите територии, бидејќи надвор од нив се наоѓаат три независни региони: Јужна Азија, Блискиот Исток (shatterbelt – чувствителна зона), како и Средна и Источна Европа. Целиот Балкан можеме да го

окарактеризираме како чувствителна зона, затоа што претставува стратегиско подрачје во кое настапила политичка фрагментација како резултат на влијанието на маритимното (таласократија) и континенталното (телурократија) подрачје.

Доколку ја аплицираме теоријата за Римленд на Балканот, ќе видиме дека токму по тие претпоставки се одвиваа интеграциските процеси на државите во регионот. Првичното проширување на НАТО и ЕУ со Бугарија, а потоа и Хрватска, како и вклучувањето на Албанија во НАТО – држави во маритимниот дел на Балканот, јасно ја потврдува појдовната премиса на овој труд. Очекуваното вклучување на Црна Гора во НАТО, најверојатно планирано за 2015 година, ќе биде уште една контролна хипотеза која ќе ја потврди појдовната премиса за значењето на државите од балканскиот Римленд.

Бугарија со својата геополитичка положба и маритимни карактеристики, е неопходна за спојување на јужното крило на НАТО со нејзините членки Грција и Турција. Оваа геостратегиска и геополитичка алка е од непроценливо значење за идните процеси на проширување на Алијансата кон исток, конкретно кавкаскиот регион (Грузија). Бугарија се наоѓа на јужното крило на познатата „врата на народите“, односно во широката проодна зона помеѓу планината Урал и Црното Море. Геостратегиската важност на Бугарија произлегува од претпоставката дека во случај на регионална или светска војна, територијата на Бугарија ќе претставува солидна стратегиска основа за преземање воени операции од големи размери, особено кон југ и кон исток, притоа потпирајќи се на европското војувалиште како простор најопремен со воена инфраструктура, ресурси и воени сили. Територијата на Бугарија целосно се наоѓа во зоната на малоазиско-панонскиот, односно панонско-малоазискиот можен стратегиски правец на дејствување кој се протега до блискоисточните региони богати со нафта, до средноевропските урбано-индустриски региони за кои нафтата претставува важен стратегиски ресурс. Истовремено, Бугарија остварува контрола на две значајни пловни артерии. Прво, контрола над црноморско-средноевропската пловна артерија која се одвива по реката Дунав и системите од пловни канали во северозападна Европа и како второ, делумна контрола над средоземноморско-црноморската пловна артерија која има големо воено и економско значење за речиси сите европски држави. Источниот дел на Бугарија претставува солидна основа за заштита на централниот дел на Балканот, затоа што претставува погоден мостобран во случај на воена инвазија од исток. Исто така, низ нејзината територија поминуваат комуникациските коридори број 4, 8, 9 и 10 (Ниш-Софија) кои ја поврзуваат Европа со блискоисточните региони. (Милески, 2005:193).

Хрватска треба да претставува „gateway“ држава на Балканот. Што значи нејзиното членство во НАТО и ЕУ? Нејзиното значење произлегува од контактната положба на геостратегиските подрачја, геополитичките региони на Хартленд и Источна Европа со регионите на маритимна Европа и Магреб, како и со допирот на европските региони, Средна и Југоисточна Европа. Теоријата за Хрватска како „gateway“ држава, според Цвртила, треба да овозможи Хрватска да стане важен фактор на економски план, да ја промовира политичката стабилност и безбедност на регионот (Cvrtila, 2000: 164). Хрватска, според Бжежински, претставува дел од демократскиот мостобран кој го сочинува Западна Европа како мостобран на САД во Евроазија. (Brzezinski, 1999: 52-53). Силните залагања на Германија за независноста и интегрирањето на Хрватска во евроатлантските интегративни процеси, јасно покажува дека таа претставува интересна сфера на Германија заради можноста за валоризирање на нејзината положба како маритимна држава и дел од балканскиот Римленд. Ваквите констатации јасно укажуваат дека Хрватска била значајна алка во заокружувањето на западните интереси во југоситочна Европа, што несомнено, ги забрза интегративните процеси и придонесе кон создавање на современата политичко-географска и геополитичка слика на регионот, доминантно базирана на концептот за Римленд.

Анализирајќи го концептот на Римленд, во контекст на современата концептуализација на политичката карта на Балканот, исто така, не може да се прескокне Албанија. Албанија како маритимна држава, ја контролира Отранската Врата и влезот во Јадранското Море. Таа претставува значајна маритимна држава која во рамките на Балканот има солидна геополитичка валоризација, генерирајќи заокружена поставка на Римленд теоријата за овие простори.

Република Албанија го зазема западниот дел на Балканскиот Полуостров. По распадот на Варшавскиот договор, територијата на Албанија добива големо геостратегиско значење, особено за НАТО, заради неговата потреба од зголемување на оперативната длабочина за дејство на јужното крило. Понатаму, просторот помеѓу Драч, Валона и Елбасан претставува погоден оперативен простор, за собирање, стратегиско прегрупирање и логистичка поддршка на сили за евентуална инвазија кон запад. Најкратката оддалеченост помеѓу Апенинскиот Полуостров и албанскиот брег кај Отрантската Врата изнесува 70 км, а најдолгата 810 км на линијата Валона – Венеција. Високопланинскиот релјеф на територијата на Албанија го заштитува средишниот дел на Балканот. Оттука, нејзината контрола е значајна за сите случувања кои се однесуваат на централниот дел на

Балканскиот Полуостров. Просторот на Албанија се наоѓа на оддалеченост од околу 30 км од косовско-пелагонискиот оперативен правец на дејства и околу 120 км од вардарско-моравскиот оперативен правец. Двата правци претставуваат најпогодни копнени проодни зони за преземање воени операции кон север и кон југ.

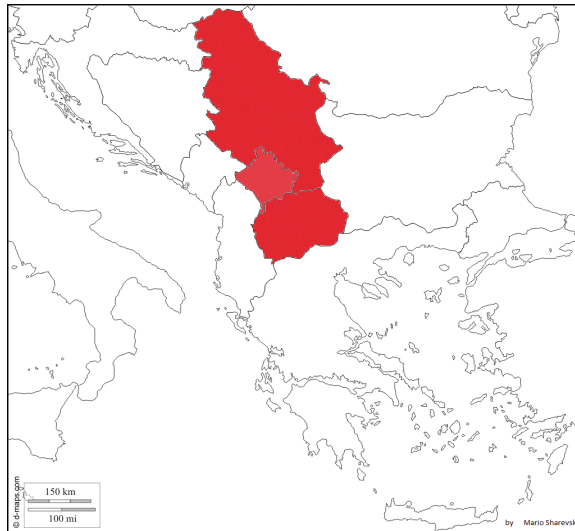
Конечно, Грција може да се смета како чисто поморски позиционирана држава која географски ги поврзува двете крила на целиот појас на балканскиот Римленд. Извонредно важната геостратешка положба на Грција во рамки на балканскиот Римленд произлегува од нејзината контрола на целиот предел на поморските линии и патишта од излезот на стратешки важните Дарданели (и Босфор - т.е. турските теснеци), преку целото Егејското Море, каде што нејзините територијални води зафаќаат 35% од неговата површина (врз основа на посед од само 6 наутички милји додека според грчките повикувања на правото на 12 наутички милји тие би опфатиле 63,9%) (Милески, 2005: 72), Медитеранот кон Јонското Море блиску до влезот во басенот на Јадранското Море. Исто така, Грција поседува голема рамница од Солун во јужниот дел на долината на реката Вардар, кој обезбедува територијалната база со пониско значење за блокада на продор од балканскиот Хартленд, но несомнено нејзината најголема важност е поседувањето на целата област на поморско заобиколување на Балканот.

Вредно е да се напомене дека во поширокиот геополитички и геостратешки контекст, двете клучни геостратешки точки или мореузи кои се значајни за балканскиот Римленд (Отрантската Врата и Босфор и Дарданели) имаат исламско-католички предзнак, а воедно се под контрола на НАТО алијансата. Овие две извонредно значајни мореузи кои всушност претставуваат chokepoints (теснеци/тесни грла) според терминологијата на Махон, покрај тоа што го потврдуваат значењето на балканскиот Римленд, тие укажуваат на уште поголемото значење на Балканот во пошироки регионални и глобални рамки особено во контекст на источното средоземје и Црното Море, кое ги поврзува глобалниот евроазиатски Хартленд и Блискиот Исток.

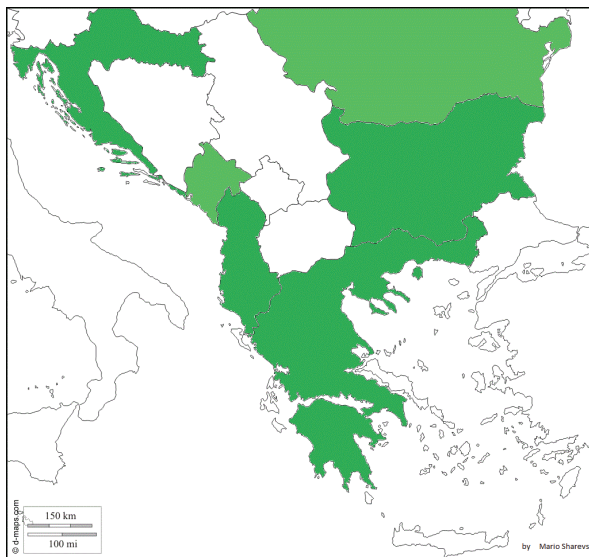
ЗАКЛУЧОК

Од изнесеното во овој труд и анализа на постојната геополитичка слика и мапа на Балканот преку апликацијата на основите геополитички концепти на Хартленд и Римленд, може да се извечат повеќе заклучоци од аспект на географската положба односно разместеност на државите и од аспект на нивната примена во контекст на геополитичките дејствија на внатрешните и надворешните актери и чинители. Од гледна

точка на географската распореденост на државите на актуелната геополитичка карта на Балканот по 1991 апликацијата на основните геополитички концепти на Балканот земен како микрокосмос покажува дека на тука може јасно да се препознаат, идентификуваат и определат региони кои се Хартленд и Римленд според своите физички и политичко-географски одлики. Со својата централна положба, недостапноста за поморските сили и поволноста за напад и доминација на регионот, Македонија и Србија несомнено го сочинуваат балканскиот Хартленд. Повеќе анализи на балкански и светски стратегии, политичари и геополитички автори како и заедничките политички, просторно-географски, инфраструктурни, сообраќајни, воено-безбедносни, историски и културни одлики недвосмислено ја потврдуваат положбата на Македонија и Србија како своевиден Хартленд на Балканот. Во однос на заемно поврзаниот концепт на Римленд, географски погледнато целиот појас на приморски држави кои копнено го опкружуваат балканскиот Хартленд може јасно да биде препознаен како Римленд на Балканот. Во состав на балканскиот Римленд влегуваат: Бугарија, Грција, Албанија, Црна Гора и Хрватска. Државите од Римлендот на Балканот, имаат силно влијание и значење за развојот на целиот регион, особено од аспект на реалните геополитички дејствија и случувања во периодот по Студената војна. Анализата на концептите за Хартленд и Римленд ни покажа дека концептуализацијата на современата политичка карта на Балканот, од аспект на западните интеграциски процеси, се базира на концептот за Римленд. Со оглед на актуелниот момент во кој сите држави од балканскиот Римленд се дел од НАТО алијансата додека земјите на балканскиот Хартленд се надвор од овој сојуз без изгледи за полноправно членство на подолг рок, ваквите состојби отвораат сериозни можности за инклинирање на надворешни фактори кои би пројавиле сериозен интерес за контрола на балканскиот Хартленд. Во тој контекст можат да се препознаат стратегиските акции кои во одредени временски периоди можат да се очекуваат од Русија, па и од Кина. Кина пројавува доста голема инвестициска активност, автопатски солуции во Македонија, контрола на пристаништа во Грција, изградба на железничка инфраструктура по главната балканска комуникациска оска. Русија преку проектот за Јужен поток, исто така, отвора можности за валоризирање на потенцијалното значење на балканскиот Хартленд. Ваквите актуелни процеси укажуваат на извонредно голема важност на Балканот во контекст на глобалната геополитика и активностите на големите светски актери кои несомнено ќе се одвиваат и ќе може да се анализираат според линиите на концептуализацијата на засебните Хартленд и Римленд на геополитичката карта на Балканот.

Мапа 1: Хартленд на Балканот

Мапа 2: Римленд на Балканот

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анкета на МЦМС: Србија најпријателски, Грција најнепријателски сосед. Макфакс, 29 Декември 2013 - http://makfax.com.mk/326075/anketa_na_mcms_srbija

- [najprijateljski_grcija_najneprijateljski_sosed](#)
2. Chinese claim: Channel Danube – Morava – Vardar is profitable. Kurir, September 25, 2013. - <http://kurir.mk/en/2013/09/25/chinese-claim-channel-danube-morava-varadar-is-profitable/>
 3. Cohen, Saul (2003). Geopolitics of the World System. Rowman & Littlefield Publishers.
 4. Danforth, Loring (2014) Balkans. Encyclopedia Britannica - <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/50325/Balkans>
 5. Diaconu, Florin (2012) Geopolitical and geo-strategic status of Serbia on the Danube: The road from geopolitical pivot to geopolitical player (active actor) in: Danube strategy – strategic significance for Serbia. Edited by: Nevenka Jetic Sarcevic and Edita Stojic Karanovic. Institute of International Politics and Economics, Belgrade
 6. Ejodus, Filip (2012). State building and images of democratic soldier in Serbia. In: Democratic Civil-Military Relations: Soldiering in 21st Century Europe. Edited by: Sabine Mannitz, Routledge.
 7. Flounders, Sara (1998). Kosovo: “The war is about the mines”. July 30th, Workers World Newspaper - http://www.iacenter.org/folder04/kosovo_mines.htm
 8. Ilic, Jovan (1995). The Balkan geopolitical knot and the Serbian question. In: The Serbian Questions in the Balkans. University of Belgrade, Faculty of Geography. - <http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/jilic-knot.html>
 9. Jones, Stephen B. (1955) Global Strategic Views. Geographical Review, Vol. 45, No. 4 (Oct. 1955).
 10. Jovanovski, Dobrivoje (2011) Morava – Vardar (Axios) Navigation Route - <http://danube-cooperation.com/danubius/2011/11/28/morava-varadar-axios-navigation-route/>
 11. Котовчевски, Митко (2011). Национална безбедност. Филозофски факултет, Скопје.
 12. Милески, Тони. (2005) Македонија – Рубикова коцка на Балканот. Филозофски факултет, Скопје.
 13. Krejci, Oskar (2005). Geopolitics of the Central European Region: The view from Prague and Bratislava. Lulu Publisher
 14. Lungescu, Oana (2008). “Nato Macedonia veto stokes tension”. April 2nd, BBC News. - <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7329963.stm>
 15. Македонците најдобро мислење имаат за Германија, најпријателска земја е Турција. Дневник, 22 Декември 2013 - <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=58DBBBFFCDF7E34089B82FA69EA9A12D>

16. Никовски, Ристо. (2013) Улогата на САД во македонските голгоџи (1991-2013). Скопје
17. Thompson, C. Wayne (2012) Nordic, Central and Southeastern Europe 2012. World Today series, Stryker Post
18. Todorova, Marija (2009). Imagining the Balkans. Oxford University Press.
19. Yambaev, L. Mikhail (2003). Armed conflict in 2001 in Macedonia and development of the political situation in the country - <http://www.guskova.ru/misc/balkan/2003-12-23> (on Russian) there cited from: Schatilova, L.V. (1992) Macedonian question during the Balkan Wars of 1912-1913. In: Russia and politics. Balkan studies. Russia and Slavs. Issue 15.
20. Vlatko Cvrtila: Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi, Politička misao, vol. XXXVII, br. 1, 2000., str. 164.
21. Желтов, В.В, Желтов, В.М. (2012) Геополитика: История и теория. Москва: Визовский учебник.
22. Нартов, Н.А, Нартов В.Н. (2013) Геополитика. Москва: Юнити.